

УДК 32.01:316.485

Олена АСТАПОВА-ВЯЗЬМІНА,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософських, політичних і психологічних студій,
Черкаський державний технологічний університет,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2104-9703>

ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ НАСИЛЛЯ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ: СПАДЩИНА БЕНЬЯМІНА ТА АРЕНДТ

Стаття присвячена дослідженню механізмів знеособлення насилля в сучасних системах автоматизованого управління крізь призму класичних філософсько-політичних концепцій. Мета роботи полягає у з'ясуванні того, в який спосіб теоретичні рамки, вироблені в умовах міжвоєнної кризи та тоталітарного досвіду, зберігають пояснювальний потенціал щодо цифрових трансформацій XXI століття та нових форм структурно анонімного примусу. Основу викладу складає порівняльний аналіз двох концептуальних традицій. Перша розкриває внутрішню суперечність правового порядку, який не регулює, а конститує і відтворює легітимований примус через розмежування установчої та охоронної функцій сили, а також через «спектральний» характер інституту, що одночасно застосовує й творить норму. Друга традиція зосереджується на антиномічності колективної дії та інструментального тиску, кваліфікуючи бюрократичне «нічье правління» як найбільш тиранічну форму організації публічного порядку через структурну неможливість ідентифікації відповідального суб'єкта. Спільним для обох традицій є «біополітичний» вимір: занепокоєння зведенням людського існування до керованої біологічної даності, позбавленої виміру справедливості та свободи. Теоретичні позиції продукуються на феномен алгоритмізації прийняття рішень, де розглядаються три концептуальні моделі цифрового врядування – алгократія, алгоритмічне регулювання та алгоритмічне управління, – кожна з яких фіксує окремий вимір вбудовування авторитету в програмний код і виведення технічних імперативів за межі демократичного оскарження. Особлива увага приділена алгоритмічному профілюванню і превентивному контролю, що здійснюють вплив не на громадянина як суб'єкта, а на його статистичний двійник, що означає реалізацію примусу щодо ще не здійснених дій. У висновках обстоюється теза, що алгоритмізація не є тільки технічним удосконаленням управлінських практик, а є якісною трансформацією самої природи відповідальності та легітимності. Класична спадщина залишається аналітично необхідною, а подолання дефіциту підзвітності в умовах цифрового врядування потребує як нових правових інструментів, так і фундаментальної реполітизації суспільної дискусії навколо автоматизованих систем управління.

Ключові слова: алгократія, алгоритмічний вибір, біополітика, деперсоналізація, легітимність, соціальна реальність, цифрове врядування, цифровий простір

Olena ASTAPOVA-VYAZMINA,
PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Philosophical, Political,
and Psychological Studies,
Cherkasy State Technological University,
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2104-9703>

**THE INSTRUMENTALIZATION OF VIOLENCE
 IN CONTEMPORARY POLITICAL THEORY:
 THE LEGACY OF BENYAMIN AND ARENDT**

The article examines the mechanisms of the depersonalization of violence in contemporary systems of automated governance through the lens of classical philosophical and political concepts. Its aim is to clarify how theoretical frameworks developed in the context of the interwar crisis and totalitarian experience retain their explanatory power in relation to the digital transformations of the twenty-first century and the emergence of new forms of structurally anonymous coercion. The analysis is based on a comparative reconstruction of two conceptual traditions. The first reveals the internal contradiction of the legal order, which not only regulates but also constitutes and reproduces legitimized coercion through the distinction between founding and preserving functions of force, as well as through the “spectral” nature of institutions that simultaneously apply and produce norms. The second tradition focuses on the antinomy between collective action and instrumental pressure, characterizing bureaucratic “rule by nobody” as the most tyrannical form of public order due to the structural impossibility of identifying a responsible subject. Both traditions share a biopolitical concern with the reduction of human existence to a governable biological given devoid of justice and freedom. These theoretical perspectives are applied to the phenomenon of algorithmic decision-making, where three models of digital governance—algotocracy, algorithmic regulation, and algorithmic management—are distinguished. Each captures a specific dimension of embedding authority into code and displacing technical imperatives beyond democratic contestation. Particular attention is paid to algorithmic profiling and preventive control, which target not the citizen as a subject but their statistical double, thereby enacting coercion upon actions not yet performed. The article argues that algorithmization is not merely a technical improvement of governance but a qualitative transformation of responsibility and legitimacy. Classical theory remains analytically indispensable, while overcoming the deficit of accountability in digital governance requires both new legal instruments and a fundamental repoliticization of public debate.

Keywords: *legitimacy, digital governance, digital space, algorithmic decision-making, biopolitics, depersonalization, algocracy, social reality*

Постановка проблеми. Праці заявлених в назві видатних мислителів Вальтера Беньяміна та Ханни Аренд артикулюють не тільки різні історичні обставини аналізу теми насилля, а й увагу до термінологічного апарату, що дозволяє по-новому осмислити інструменталізацію насильства в сучасних політичних контекстах. Робота В. Беньяміна «Критика насилля» (1921) виникає в площині міжвоєнної кризи і спрямована на виявлення зв'язку між насиллям і правом як механізмом заснування та відтворення його авторитету, праця Х. Аренд «Про насилля» (1970) сформована під впливом досвіду тоталітаризму, авторка наполягає на розмежуванні влади та насилля, потрактовуючи останнє як симптом деструкції політичного. Відповідно, постає проблема розуміння інструменталізації насилля або як структурної умови функціонування права, або як індикатор кризи права та втрати легітимності. Сучасна людина, занурена в інформаційне поле військових конфліктів, воєн, протистоянь держав, формує своє уявлення і, отже, ставлення до насилля крізь призму вербальних протестів, що висловлюються в соціальних мережах та новинних каналах, аудіо- та візуальних картинках протестів, заколотів, військових дій, їх наслідків в різних куточках Землі, що фіксуються у величезних масивах даних із вказуванням геолокації та супроводжуються певними зображеннями. Сучасні політичні режими демонструють, з одного боку, функціонування насилля як інструменту підтримання правого порядку, з іншого, виявляють межі цієї інструменталізації, сигналізуючи про трансформацію відносин між правом, владою, політикою.

Мета статті – дослідити, в який спосіб інструменталізація насилля концептуалізується у цих теоретичних рамках, і як це впливає на розуміння сучасних політичних процесів. Глибинні механізми насилля дозволяють проаналізувати сучасні феномени систем озброєння, алгоритмічних систем контролю в умовах глобальної кризи.

Як зауважує Аллан Хіллані (Allan M. Hillani), називаючи «Критику насилля» В. Беньяміна класичним загадковим текстом, стисло викладений аргумент Беньяміна суміщає засоби та цілі, природне та позитивне право, санкціоноване та несанкціоноване насилля, природні та юридичні цілі, насилля, що створює закон, і насилля, що зберігає закон, політичний та загальний страйк, міфічне та божественне насилля» [4]. Текст Беньяміна обертається навколо категорій права, насилля і справедливості, четвертий

термін, на думку дослідника, це авторитет, і хоча останній не артикулюється прямо, у центрі аналізу постає проблема специфічної правової заплутаності між насиллям і справедливістю, що продукується самим правом і функціонує поза межами як безпосереднього примусу, так і моральної оцінки. Саме фокусування на авторитеті дозволяє показати, як Вальтер Беньямін радикально перегрупує ці поняття: насильство більше не редукується до інструменту державної влади, тоді як справедливість не вичерпується сферою моралі. У цьому контексті обґрунтованим є твердження, що насильство і справедливість виступають співзасадничими елементами структури правового авторитету, що знаходить своє вираження у їх міфічній артикуляції в межах західної традиції.

Розпочинаючи свій аналіз із симетричного протиставлення природного та позитивного права, Беньямін демонструє, що обидві парадигми осмислюють співвідношення справедливості та насильства крізь призму засобів і цілей як базових, «елементарних» відношень правового порядку. Починаючи свій аналіз з реконструкції традиційної правової філософії, яка, на думку автора, не може схопити сутність насилля як принципу, німецький філософ виокремлює традицію природного права та школу правового позитивізму. Природне право, за Беньяміном, розглядає насилля як «природний матеріал», виправданий до того часу, поки воно слугує справедливим цілям. І тут насилля оцінюється виключно за результатом – подібно до того, як людина має «право» пересувати своє тіло і просторі для отримання певної мети. На противагу, правовий позитивізм стверджує, що справедливість цілей не може бути критерієм оцінки засобів, Беньямін шукає виправдання насилля в його законності, тобто в історичній санкціонованості державою [2].

Беньямін наголошує на природно-правовій тезі про силу як природній даності, якій різко суперечить позитивно-правова теза про силу як історичну посталість (*historischer Gewordenheit*). Якщо природне право може оцінювати будь-яке існуюче (*bestehende*) право лише шляхом критики його цілей, то позитивне вдається до критики засобів будь-якого стаю чого (*werdende*) права. Як справедливість – це критерій цілей, так правомірність – критерій засобів [2, 237].

У роботі «*The Force of Nonviolence: An Ethico-Political Bind*» Дж. Батлер, аналізуючи есе Беньяміна, зауважує на відмінності між державним насиллям, що встановлює та підтримує правові норми з божественним насиллям, що може зруйнувати тиранію закону. Дослідниця підкреслює, що для Беньяміна право тісно пов'язується з категоріями провини та примусу, в той час як

божественне начало пропонує шлях до звільнення душі. Студіюючи теологічні корені ідей Бен'яміна, їх зв'язок із єврейською традицією та критикою сїонїзму, Батлер актуалїзує думки Бен'яміна, переносючи їх в контекст сучасних військових конфліктів і запитуючи про справжню природу самозахисту та етичної відповідальності [3].

В зазначеному есе Бен'ямін зауважує на відмінності між правовстановлюючим (*rechtsetzend*) та парвотримуючим (*rechtserhaltende*) насиллям, де перше носить установчий характер, є силою, яка покладає новий правовий порядок через завоювання, революцію або встановлення кордонів [2,241]. Будучи перформативним актом, такий вид насилля створює правову реальність. А вже після встановлення правового порядку починає вступати в гру правотримуюче насилля, завдання якого – охороняти існуючі кордони, пригнічувати будь-які прояви індивідуальної сили, що можуть нести загрозу монополії держави. Бен'ямінове спостереження, що держава боїться індивідуальне насилля не через конкретні кримінальні цілі, а через факт самого його існування поза межами закону, дозволяє констатувати, що незалежне застосування сили стверджує автономний авторитет, ставлячи під сумнів легітимність державного порядку. Наслідком таких дій є формування поліції, інституту, який Бен'ямін називає «спектральним» або «фантомоподібним», оскільки поліція не тільки забезпечує дотримання законів (підтримку), але й наділена правом видавати накази та розпорядження в ситуаціях, де закон не визначений, і тим самим постійно відтворює встановлення права. Введення поняття міфічного насилля, пов'язане з грецькими богами, окреслює кордони між богами та людьми і являє прояв чистої влади, яка одночасно «звинує та викупає», закликаючи суб'єкта до долі (*Schicksal*) [2, 249]. В цій системі насилля не є карою за провину, а є встановленням закону, перед яким людина завжди винна внаслідок свого існування під владою долі. Відповідно, і сучасна правова держава є реінкарнацією міфічного насилля. Альтернативою міфічному насиллю є концепція божественного насилля, яке є «праворуйнівним», воно не прагне встановити новий порядок або нові кордони, воно знищує існуючі. Божественне насилля безкровне, очищуюче та викупаюче, приймає жертву без вимог і наносить удар без загрози.

Ханна Арендт формулює свою концепцію влади і насилля як відповідь на досвід тоталітаризму, піддаючи критичному переосмисленню традиційне ототожнення цих двох феноменів. На її переконання, влада як така виникає виключно тоді, коли індивіди починають спільно діяти у публічному просторі, тобто є за своєю природою колективною і комунікативною [1]. Центральна і

найбільш дискусійна теза мислительки полягає в принциповій антиномічності влади та насилля: вони взаємовиключають одне одного, оскільки домінування першої передбачає відсутність другого, тоді як насилля виявляє себе саме там, де влада послаблюється або зазнає загрози. Попри здатність насилля руйнувати владу, воно принципово не спроможне її породити: граничним результатом режиму чистого насилля є терор, стан тотальної дезінтеграції суспільства, за якого влада зникає, поступаючись місцем соціальної атомізації та пануванню «абсолютного насилля». Особливої уваги заслуговує аналіз бюрократії, яку Арндт кваліфікує як найбільш небезпечну сучасну форму насилля [1,38]. В умовах розгалуженої бюрократичної системи персональна відповідальність стає структурно неможливою: «нічійе правління» виявляється найбільш тиранічною формою організації влади саме тому, що розмита анонімність системи унеможливує притягнення будь-кого до відповідальності за її дії.

Вступаючи у діалог, Беньямін і Арндт виявляють спільну стурбованість співвідношенням політики та біологічного існування. Поняття Беньяміна «голе життя» (*bloßes Leben*) позначає біологічне виживання, яке міфічне насилля прагне регулювати й відтворювати через правовий механізм і з позиції Беньяміна, політика, зосереджена на «самому житті», є насильницькою за своєю суттю, оскільки редукує людське існування до керованої біологічної даності, позбавленої виміру справедливості. Аналогічну критику розвиває й Арндт, аналізуючи поглинання сучасного політичного життя біологічними процесами. На її переконання, «життєвий процес» суспільства детермінований працею, споживанням та управлінням необхідністю, що витіснив публічну сферу дії як простір справжньої політичної свободи. Обидва мислителі приходять до спільного висновку, що коли провідною метою держави стає управління біологічним життям та його збереження, це невідворотно породжує нові форми насилля. Цей «біополітичний» поворот, за якого держава здійснює владу в логіці «змушувати жити і дозволяти вмирати», є центральною темою сучасної критики державного насилля. ХХІ століття позначилося реалізацією багатьох застережень Арндт і Беньяміна щодо технологічної експансії насилля. «Знаряддя» насилля еволюціонували від простих інструментів до складних автономних систем, які дедалі більше дистанціюють людину від акту вбивства, розмиваючи тим самим межі моральної й правової відповідальності.

Наведені вище міркування Арндт і Беньяміна щодо структурної анонімності насилля та розмивання персональної відповідальності набувають особливої аналітичної гостроти в контексті сучасного алгоритмічного

суспільства. Цифрова та фізична реальності дедалі більше зливаються воедино, породжуючи новий тип соціального порядку, в якому алгоритми відіграють вирішальну роль і постають джерелом численних аналітичних та етичних проблем. У широкому сенсі алгоритми являють собою математичні процедури розв'язання задач шляхом перетворення вхідних даних на очікуваний результат і сфери їх застосування надзвичайно різноманітні, від визначення факторів ризику при діагностиці захворювань і прогнозування місць та часу вчинення злочинів до розподілу студентів у навчальних групах, виявлення шахрайства у системі соціальних виплат, ідентифікації загроз конфіденційності та оптимізації логістичних маршрутів. Алгоритми дедалі активніше впроваджуються як у приватному, так і в державному секторах: у сфері кримінального правосуддя [5, 440] охорони здоров'я та екологічного регулювання. Відповідно, саме в цьому контексті постає ключове питання, а в який спосіб алгоритмізація процесів прийняття рішень трансформує структури відповідальності та відтворює (або, навпаки, поглиблює) ті форми знеособленого насилля, про які попереджали Арендт і Беньямін?

Аналіз алгоритмізації процесів прийняття рішень потребує чіткої концептуальної рамки, здатної охопити різноманітні прояви цього феномена. В статті «Algorithmic Governance: Technology, Knowledge and PowerPeeters та Schuilenburg» (2022), автори виокремлюють три аналітичні моделі, які, попри певні концептуальні відмінності, описують один і той самий процес – підпорядкування соціальної реальності алгоритмічній логіці. Перша модель – **алгократія (Algoocracy)** – була розроблена соціологом Анішем (Aneesh) на основі переосмислення веберівської теорії бюрократії. Якщо у класичній бюрократії влада зосереджена в посаді, то алгократизація усуває саму посаду як носія авторитету, владні повноваження вбудовуються безпосередньо в програмний код, внаслідок чого технічні імперативи структурують можливі форми людської поведінки без необхідності орієнтування людей на прийняття правил. Алгоритм, в такий спосіб, стає самодостатнім механізмом управління і не потребує бюрократичного посередництва, що означає якісний зсув у природі влади, від авторитету, який можна ідентифікувати й оскаржити, до розпорошеного технічного примусу, позбавленого конкретного суб'єкта [5, 441].

Друга модель – **алгоритмічне регулювання (Algorithmic regulation)** – концептуалізується як спосіб координації соціальних дій і прийняття рішень через алгоритми, що функціонують у режимі безперервного збору даних, встановлення стандартів і модифікації поведінки в реальному часі. Зазначена модель визначається як система прийняття рішень, яка регулює певну сферу

діяльності з метою управління ризиками або зміни поведінки через постійне обчислювальне продукування знання з даних, що збираються в реальному часі з численних динамічних компонентів регульованого середовища. Принципово важливою є антецедентна роль кібернетики в генезі цієї моделі: кібернетичні петлі зворотного зв'язку стають основою для побудови систем алгоритмічного регулювання, що передбачає рух від протидії шахрайству до превенції злочинності та тероризму [5, 441].

Третя модель, алгоритмічне управління, апелюючи до зовнішньої норми – закону, продукує норми безпосередньо зі статистичних даних, поширюючи їх на населення з метою виявлення аномалій. Сам термін «управління», артикулюють автори, відносять до праць М. Фуко, і термін вказує на всі техніки та процедури, що беруть участь в управлінні соціальними відносинами в суспільстві. Фуко ввів неологізм «управління» (*gouvernementalité*) в контексті класичної ліберально-демократичної стуртури, змістивши акцент з юридичної (верховенство закону) та представницької («правління народу») структури, в межах яких формулюються політичні рішення на те, що сучасні уряди насправді регулюють, повсякденне життя людей та їх життєві обставини [5,442]. Автори наголошують на трьох стадіях цього процесу, масовому зборі і автоматизованому зберіганні неструктурованих даних, автоматизованій обробці цих даних і виявлення кореляцій між ними, нарешті, використанні ймовірного статистичного знання для передбачення індивідуальної поведінки та асоціювання її з профілями, сформованими на основі дата-майнінгу. Ключова аналітична риса цієї моделі полягає в тому, що об'єктом управління стає вже не злочинець, а «майбутній злочинець», тобто індивід, чий статистичний профіль відповідає певному патерну ризику. Алгоритмічне управління, отже, продукує, за висловом авторів, «актуальність із «пам'яттю майбутнього» [5, 450].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що концептуальні позиції Беньяміна та Арндт виявляють аналітичну актуальність щодо сучасних форм технологічного насилля, не дивлячись на їх укоріненість у різних історичних контекстах і різних теоретичних традиціях. Обидва мислителі незалежно один від одного фіксують той самий структурний феномен, що насилля набуває найбільш стійких і небезпечних форм тоді, коли воно деперсоналізується та інституціоналізується, тобто коли стає неможливим ідентифікувати конкретного суб'єкта, відповідального за його здійснення.

Беньямінівська концепція розкриває глибинний парадокс правового порядку, право не просто регулює насилля, а конститується через нього і постійно його відтворює. Поліція як «спектральний» інститут, що одночасно застосовує і встановлює закон, є прообразом сучасних алгоритмічних систем, які функціонують на межі виконання та продукування норм. Арендтівська критика бюрократії як «нічийного правління», в свою чергу, передбачає структурну логіку алгоритмічного управління, де влада розпорошена між рівнями системи, а рішення ухвалюються без конкретного суб'єкта, насилля стає тотальним саме через свою анонімність.

Алгоритмізація процесів прийняття рішень, прикметна риса сьогодення, не є тільки технічним удосконаленням управлінських практик, а являє собою якісну трансформацію самої природи влади і насилля. Артикульовані концептуальні моделі, фіксуючи різні виміри цієї трансформації, вказують на один спільний наслідок, а саме підзвітність як центральний принцип демократичного правління, що стає структурно підірваною. Коли алгоритм замінює людське судження, а відповідальність розчиняється між розробником, оператором і системою, реалізується та сама форма деперсоналізованого насилля, яку Арендт вважала найбільш небезпечною.

«Біополітичний» вимір цієї проблеми, виявлений у спільній для Беньяміна та Арендт тривозі щодо зведення людського існування до керованої біологічної даності, набуває в алгоритмічну епоху нових якостей. Алгоритмічні системи управління ризиками, профілювання, превентивний контроль влади не над громадянином як політичним суб'єктом, а над статистичним профілем, тобто над «голим життям» у його цифровому вираженні. Об'єктом управління стає не дія людини, а те, що вона статистично може зробити в майбутньому, що означає здійснення насилля відносно ще не вчиненого. Відповідно, творча спадщина Беньяміна та Арендт залишеться не лише інтелектуально продуктивною, а й практично необхідною для критичного осмислення алгоритмічного суспільства, розробки нових правових і політичних механізмів підзвітності для алгоритмічних систем та фундаментальної «політизації дебатів» [5, 451] навколо алгоритмічного врядування як умови збереження демократичного простору публічної дії, про який говорила Арендт.

Список використаних джерел

1. Arendt P. On Violence. URL: <https://grattoncourses.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/12/hannah-arendt-on-violence-harcourt-brace-jovanovich-1969.pdf>
2. Benjamin W. Critique of Violence. P. 236-251. URL: <https://criticaltheoryconsortium.org/wp-content/uploads/2018/05/Benjamin-Critique-of-Violence-1.pdf>

3. Butler D. The force of nonviolence : an ethico-political bind. 2020. URL: <https://iberian-connections.yale.edu/wp-content/uploads/2020/09/The-Force-of-Nonviolence-An-Ethico-Political-Bind-by-Judith-Butler.pdf>
4. Hillani A.M. Myth and authority: Forum on the Actuality of Benjamin's 'Critique of Violence' at Its Centenary, Part I - The Mythical Authority of Foundation: towards a critique of justice. URL: <https://doi.org/10.1590/s0102-8529.20234501e20200133>
5. Peetersand R., Schuilenburg M. Algorithmic Governance: Technology, Knowledge and Power URL: https://pure.eur.nl/ws/files/124610780/Algorithmic_Governance.pdf

Стаття надійшла 12.02.2026

Прийнято 01.03.2026